

Войцех Тохман

**СЬОГОДНІ
МИ НАМАЛЮЄМО
СМЕРТЬ**

Переклав із польської
Андрій Бондар

ЧОВЕН

Львів 2023

УДК 341.485(=432.846.2Тут)(675.98)-029:821

Т63

Войцех Тохман. Сьогодні ми намалюємо смерть / перекл. з польськ.
А. Бондар. — Львів : Човен, 2023. — 180 с.

ISBN 978-617-95336-3-1

Руанда, 6 квітня 1994 року. У країні, розділеній протягом десятиліть між двома ворожими народами, тутсі та хуту, глава держави гине в авіатроці. Серед хуту є лише одне тлумачення: за цим стоять тутсі. Через кілька годин після смерті президента розпочалася одна з найкривавіших сторінок сучасної історії – геноцид, під час якого протягом ста днів було вбито мільйон людей.

Ані миротворча місія ООН, ані потужна присутність Католицької церкви не запобігли різанині. Світ не втручався. Довгий час міжнародні медіа ігнорували криваву трагедію цієї крихітної африканської держави. Ті, які вижили, досі намагаються впоратися з травмою. Войцех Тохман багато разів повертався до Руанди, щоб зрозуміти, як після того, що там сталося, жити разом, чи це взагалі можливо. Він спілкувався і з тими, хто вижив, і з катами та свідками.

«Сьогодні ми намалюємо смерть» – це бентежне свідчення тих зустрічей, з якого неминуче виникає запитання «Чи всі ми забруднилися тією кров'ю?».

Перекладено за виданням: Wojciech Tochman. Dzisiaj narysujemy śmierć. Wydawnictwo Czarne. Wołowiec. 2010.

Фото на обкладинці: фотографії жертв геноциду – Меморіальний центр геноциду в Кігалі, Руанда (автор – фотохудожник Кевін Горан).

© Wojciech Tochman, 2010

© Андрій Бондар, переклад, 2023

© Марта Походжай, дизайн обкладинки, 2023

© Kevin Horan / Alamy Stock Photo, фото, 2007

© Видавництво «Човен», 2023

Малюватиме Леонард, її син. Вона народила його першим, потім ще трьох. Але передусім матір мусить вийти з темряви, у якій вона тоді залишилася. Із якої вони вибігли в іншу темряву. Передусім він мусить їй це дозволити, аби зрозуміти, що вона була. Матір пахла евкаліптовою олією, спокійно дихала, мала теплі руки і зручні коліна. Вона казала дітям «мої найгарніші зірочки». Вони були занадто малими, щоб протестувати, що хлопців так не називають. Її звали Глоріоз, на честь Богородиці. Вони мешкали у глиняній хаті на зеленому пагорбі, який плавно спускався до озера Ківу. Озеро велике, глибоке, іноді синє, іноді чорне – і завжди прекрасне.

Того квітня йому було дев'ять років. Сьогодні йому двадцять чотири, він має метр дев'яносто п'ять зросту, худорляву статуру, череп, як у Нефертіті, уважні очі, коротке волосся – з таким виглядом людина не мала тоді права на наступне слово або подих. Але батька вбили не за вигляд. Вони знали, ким він є,

щовечора роками випивали з ним по «Прімусу»¹, зріст не мав жодного значення. Тато вийшов з дому ще перед смерканням, світило сонце. Таким його Леонард пам'ятає. Щодня після роботи він ішов до ка-баре (так у Руанді називають бари та сільські харчівні), випивав там одне пиво й повертався додому. Хоч тоді не повернувся вчасно, хоч ніколи звідти не повернувся – залишився на світлому боці. Про нього син може сьогодні говорити. Батько мав невеличку фірму, наймав кількох робітників, зводив людям будинки. Винахідливий, товариський, веселий. Він часто пов-торював дітям: без тата не наближайтеся до озера.

Про маму Леонард не промовив ані слова. Ту, яка його народила, стерто? Був кінець, але не було початку?

– *Hi, I'm Leo*, – чую я з-за спини, коли розглядаю чорно-білі обличчя, розвішані за скляною вітриною. Але мені зараз не потрібне товариство, мені потрібна тиша. Я хочу бути тільки з тими, які за склом. Вони на мене дивляться.

– Протягом одного дня їх вирізали аж півтися-чі, – промовляє до мене Лео. Це друге речення нашо-го знайомства.

Третє, четверте і п'яте:

– Багато днів вони гнили на цьому газоні. Тепер вони тут. Іноді я біля них сиджу.

Так ми знайомимося. В університетському кам-пусі, над великою бетонною плитою, за якою захова-ні кістки студентів і професорів, зібрані з трави.

¹ Primus – одна з двох марок популярного руандійського пива (Прим. перекл.).

Я живу в Гікондо, п'ять хвилин мотоциклом від центру Кігалі. Це найдешевше таксі в місті, сімдесят тутешніх франків за рейс, мій улюблений вид транспорту, зелена каска на голові, сонце, повітря, краєвиди. Мотоциклісти люблять побалакати.

– Батько хотів, щоб я навчався, – каже мені один, здається, не надто старший за Леонарда. – Убили батька, всіх моїх убили. Неподалік. Я знаю, хто. Він і нині живе поряд. Сидів у тюрмі. Повернувся в Гікондо. Сказав мені, вітаючись, що я добряче виріс. Що я схожий на батька. А тепер гладить по голівці мою доньку. Повторює, що це викапана бабуса. Моя мама, якій він відтяв голову.

Мотоцикл пришвидшується, слова губляться на вітрі, смеркає.

Я лежу в темряві і знаю, що навколо нікого немає. Будинок у формі барака має багато кімнат, але саме сьогодні ніхто в них не ночує. Тут тихо і порожньо. Скільки метрів відділяє моє вікно від стіни каплиці? Сім? Дванадцять? Вийду назовні та зміряю відстань кроками. Відхиляю москітну сітку, але не прямую до дверей. Мені довелося би пройти через коридор, заповнений хробацтвом, тому передумую і підходжу до вікна. Розраховуючи на якесь далеке тьмяне світло, я шукаю відповіді на моє питання. Було би десять кроків, не більше. Але навіщо мені це знати? Бачу нову світлу стіну каплиці. І бачу їхні тіні. Навіщо мені знати, наскільки близько? Хоч вони й не ворожі до мене, інстинктивно вмикаю лампу. На столі лежить каталог, який я сьогодні приніс з тутешнього Центру пам'яті. У каталозі – фотографія дівчинки. У білій

сукні з фальбанками вона довірливо дивиться на когось, хто стоїть поруч. Я не знаю, хто це був (мама чи тато?), і не знаю, яким був на вигляд. Світлину складовано так, аби показати тільки дитину. Вона всміхається, гордо робить перші кроки. Підпис: Аврора, два роки, спалена живцем у каплиці в Гікондо.

Знаю, що її прокопчені кістки лежать тепер у великій могилі за кілька метрів від мене – за протилежною стіною без вікна.

Знаю, що Леонардові дуже пощастило.

Але я ще небагато знаю про землю «тисячі пагорбів і мільйона усмішок». Так написав мені у привітанні якийсь комп'ютерний автомат з імміграційного департаменту в Кігалі, надіславши електронним листом руандійську візу.

Книжки, міжнародні звіти та гугл підказують мені, що ця горювата країна в Центральній Африці завбільшки з одне польське воєводство (хтось назвав Руанду кишеньковою державою) налічує десять мільйонів людей. Більшість із них живе в селах. Вирощують квасолю, маніок, батат і сорго. Головний сільськогосподарський інвентар – мотика, кайло й мачете. Природні ресурси – зникомі. Промисловості – жодної. Безробіття – у деяких місцях сягає навіть вісімдесят відсотків. Бюджет держави – здебільшого спирається на закордонну допомогу. Кожна третя людина живе тут за менш ніж долар на день. Кожному другому – менше п'ятнадцяти років. Середня тривалість життя – п'ятдесят. Смертність новонароджених: сто на тисячу народжених. Крім того, із кожної тисячі народжених тут дітей понад сто п'ятдесят по-